

Andrej
Žmegač

Zadar, velika tema...

MICHAELA DAL BORGO – GUGLIELMO ZANELLI,
Zara. Una fortezza, un porto, un arsenale (secoli XV–XVIII),
Roma, Viella, 2008., 111 str.
ISBN 978-88-8334-332-2

U doba Serenissime Zadar je bio najvažniji grad istočnog Jadrana, odnosno, prema iskazima njezinih dužnosnika, najvažnije mletačko uporište između Venecije i Krfa. Uz takav geostrateški položaj išla je i pogodnost njegove topografske situacije jer je grad smješten na prostranom poluotoku što ga je bilo jednostavno braniti, uz jednako tako pogodnu ovcu i zaštićenu luku. Za obranu je bio važan u prvom redu spoj poluotoka s kopnom, ali i – atipično – strana prema luci, jer iza nje također leži *terraferma*. Zaštićen, dakako, i u ranije doba, grad je tek u mletačkom razdoblju bio “valoriziran” na spomenut način, dobivši napokon u 16. stoljeću utvrde koje su to i potvrđivale.

Zbog takvog značenja Zadra u starijim stoljećima, ali i poslije, sve do najnovijeg doba, posvećena je toj temi valjda i knjiga nastala u sklopu projekta *Interadria. Kulturna naslijeđa Jadrana: poznavanje, zaštita i vrednovanje*, koja okuplja nekoliko talijanskih regija i Hrvatsku. Knjižica s naslovom *Zadar* i podnaslovom *Tvrđava, luka, arsenal (XV.–XVIII. stoljeće)* zamišljena je da u nekoliko segmenata zainteresiranima pruži osnove za daljnje istraživanje zadarske prošlosti: započinje povijesnim uvodom odnosno prikazom mletačke uprave Zadrom prije i nakon 1409. godine, nastavlja se središnjom dionicom o utvrdama, luci i arsenalima, nakon čega slijedi dokumentarni dodatak što obuhvaća izvješća providurâ, kapetanâ i kneževa o Zadru; ta izvješća (1524.–1680.) donesena su tek fragmentarno. Izbor građe ograničen je na Archivio di Stato u Veneciji, a isto vrijedi i za

popis slikovne (kartografske) građe o Zadru. Iduću cjelinu čini prikaz fondova i arhivskih jedinica koje se tiču povijesti Zadra u venecijanskom arhivu; pregled je nesumnjivo vrlo koristan, premda donosi i podatke koji nemaju veze s utvrdom, lukom ili arsenalom. Posljednji prilog tvori razmjerno opsežna bibliografija o Zadru, sastavljena na temelju građe iz venecijanskih knjižnica.

Autori uvodno naznačuju kako je njihov rad imao ishodište u istraživanju zadarskih arsenala, da bi se ono tek postupno proširilo i na luku i utvrde; riječ je o poglavljima koja potpisuje Guglielmo Zanelli. U analizi arsenalâ tvrdi kako ih je u Zadru bilo najmanje tri, među kojima dva nisu bila na obali te nisu imala *squero* ni *mandracchio*; time su već pokrenuta zanimljiva pitanja o širini značenja pojma arsenalâ. Navedeni arsenali bili bi valjda onaj u Pontonu (bastionu Grimani) i veliki barokni arsenal kod Tri bunara. Znamo da je još jedna nesumnjiva lokacija ona najranijega arsenalâ, na istočnoj strani luke i gradskih zidina. Možemo samo pretpostaviti da autor pomišlja na taj arsenal naznačujući mu položaj između Kopnenih vrata i crkve Sv. Šime i određujući ga kao “antichissimo”. Na drugome mjestu u tekstu pak navodi četvrti arsenal s položajem između Lančanih vrata i bastiona sv. Dimitrija, što izaziva nedoumicu nije li tu ponovno riječ o postojećem baroknom arsenalu.

Nejasnoća, prema tome, ne manjka, no od toga su važnije dvije teme: Zanelli se dosta detaljno pozabavio pitanjem “nepravilnosti” toka bastionskih bedema, tj. od Pontona

njegovim “neprirodnim i prividno neopravdanim otklonom prema sjeveru” u odnosu na srednjovjekovni zid. Jedan bi razlog, smatra, mogla biti namjera za boljom zaštitom istočnoga dijela grada, ali ponajviše stvaranje prostora za maleni *mandrač* negdje sjeverno uz Ponton; autor mu smisao veže uza spominjani arsenal u ovom glavnom i središnjem zadarskom bastionu. Riječ je, međutim, o posve neuvjerljivu tumačenju jer se tok novih bedema zasigurno nije prilagođavao – hipotetičnoj – malenoj lučici. Umjesto toga mora se ponoviti kako je tu posrijedi bila ideja pravilnoga poligonalnog pojasa, kojoj je Michele Sanmicheli podvrgao cijeli tok novih bedema od Citadele sve do kaštela. Druga je važna tema autorovo zapažanje da je arsenal u bastionu (u ovom slučaju Pontonu) zanimljiva i osebujna pojedinost. Takva namjena posvjedočena je tek iz kasnijega doba pa ne znamo je li postojala od nastanka građevine, ali značajno je u svakom slučaju prostorno rješenje nenatkrivenoga unutarnjeg dvorišta u bastionu. Da je autora tema s pravom zaokupila vidljivo je i u internetskoj prezentaciji projekta,¹ gdje – pomalo pretenciozno – stoji kako su u knjizi istražena dva velika luka bastiona Grimani, što ih ne spominje niti jedan autor, kao i da bi valjalo istražiti njihovu funkciju te onu ostalih istarskih i dalmatinskih arsenala (Pula, Hvar, Korčula itd.). Za arsenal u Pontonu autor smatra da je jedini mogao služiti održavanju brodova, a ostale, koje tek uvjetno zove arsenalima, tumači kao spremišta opreme i oružja; to vrijedi i za veliku zgradu kraj Lančanih vrata, “magazzino detto l’Arsenale”. Uz poticajnu i zanimljivu raspravu o zadarskim arsenalima, luci i utvrdama valja primijetiti kako je

identificiranje položaja pojedinih građevina ili dijelova grada prema stranama svijeta nejasno, bolje reći da se s orijentacijom zbilja očigledna pomutnja; prigovor treba uputiti i netočnom navođenju bibliografskih jedinica. Operiranje pak osnovnim povijesnim činjenicama o prostornom razvoju grada također je manjkavo, pa čitamo da je Citadela izgrađena nakon 1524. godine, stotinjak godina kasnije od stvarnoga njezinog nastanka.

Pomnijim pregledom spomenutog popisa kartografskih izvora za Zadar uočava se da odnosne bilješke nisu sastavljene jednoliko, te da su signature pisane neujednačeno. Podjednako je nejasan i redoslijed bilježaka u popisu, koji nije isključivo kronološki. Iz nepoznatih su razloga autori u djelo o Zadru odlučili odmah uvrstiti kartografske izvore i za ostale dalmatinske lokalitete iz Archivio di Stato. Ovdje su pak kriteriji posve nejasni, jer ne pronalazimo, primjerice, prikaze Splita ili Šibenika, kojih, dakako, u venecijanskom arhivu ima, ali su zato uvršteni lokaliteti u današnjoj Bosni ili Hercegovini, dospjeli u arhiv po logici mletačkih osvajanja i obavještajne djelatnosti. Naći ćemo naposljetku u Dalmaciji i Otočac, opisan kao “dalmatinski lokalitet jugoistočno od otoka Krka, na 40 milja od Senja”.

I unatoč ovakvim primjedbama, valja zaključiti da je knjiga o Zadru nesumnjivo korisna, osobito onome tko se tek započinje baviti prošlošću ovoga grada. Guglielmo Zanelli na jednome mjestu skrupulozno navodi kako je njegov rad “sintetico e certamente lacunoso”, pa se s time valja i složiti. Rekli bismo da je autorima nedostajalo ono što je najvažnije u svakom istraživanju: s jedne strane strast, a s druge disciplina i jasni kriteriji. I zato je knjiga ostala na pola puta do onoga što je mogla i trebala biti. ✕

¹ <http://interadria.storia.unipd.it/files/scheda%20RILEVAZIONE%20oFINALE%20ZARA.pdf>